

УДК 376.2

Тереза Фаласеніді

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Створення культурних, соціальних, організаційних умов і гарантій, забезпечення недискримінаційного сприятливого соціально-культурного середовища для всебічного особистісного розвитку дітей з особливими потребами та їх повноцінної інтеграції у систему суспільних відносин є нагальною необхідністю в Україні. Результати теоретичних досліджень і практика свідчать про те, що більшість дітей із неповносправністю можуть стати гармонійними особистостями, розвиватися духовно, забезпечувати себе в матеріальному відношенні та бути корисними суспільству, якщо будуть створені відповідні умови. Отже, метою статті є розкриття ролі соціальної роботи в організації дозвілєвої реабілітації дітей з інвалідністю в умовах соціально-культурних центрів України.

Серед учених і практиків, які розглядали питання альтернативних підходів до організації реабілітаційної роботи через спеціалізовані реабілітаційні центри, є А. Панова, Б. Шапіро, О. Холстова, Л. Алексеева. Цінними є праці, присвячені соціальній роботі як засобу соціалізації дитини з особливими потребами (А. Мудрик, Л. Грачов, О. Белінська).

Соціально-культурна діяльність є однією з найактуальніших проблем сучасної соціальної роботи. Неухильне зростання кількості дітей з інвалідністю, з одного боку, викликає збільшення уваги до кожного з них незалежно від його фізичних, психічних та інтелектуальних можливостей, з іншого боку – викликає прагнення суспільства до підвищення цінності особистості та необхідності захищати її права. В Україні чисельність осіб з інвалідністю становить 2 788 226 осіб або 6,1% від загальної чисельності населення нашої держави. Історія розвитку проблеми інвалідності свідчить про проходження складного шляху від фізичного знищення, невизнання, ізоляції неповноцінних членів суспільства до необхідності інтеграції осіб з обмеженими можливостями та створення безбар'єрного середовища життєдіяльності. Закон України «Про позашкільну освіту» визначає і законодавчо закріплює державну політику в сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні заса-

ди. Позашкільна освіта як сфера організації корисного, педагогічно доцільного, активного дозвілля дітей і підлітків є складовою частиною виховання, для якого необхідне оптимальне поєднання різних напрямів роботи з підлітками: культурно-дозвіллевий, рекреаційний, соціально-профілактичний, профорієнтаційний, спортивно-оздоровчий.

Традиційно визначальна роль в організації дозвілля дітей і підлітків у системі позашкільної освіти в Україні відводиться позашкільним закладам, що функціонують як центри, комплекси, палаци, будинки, клуби, станції, кімнати, студії, школи мистецтв, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, спортивні школи, дитячо-юнацькі спортивні школи олімпійського резерву, фізкультурно-спортивні клуби за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчі клуби інвалідів, спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи олімпійського резерву, дитячі стадіони, дитячі бібліотеки, дитячі флотилії, галереї, бюро, оздоровчі заклади та інші, які за своїми організаційно-правовими формами можуть бути державної, комунальної або приватної форм власності [1].

Організація культурної діяльності та дозвілля є особливо важливим ресурсом оптимізації соціальної активності дитини з особливими потребами, що сприяє актуалізації, соціалізації особистості дитини. Отже, залучення дитини до соціально-культурних програм при центрах дозвілля для дітей з особливими потребами є природним результатом соціально-реабілітаційного процесу. Варто зазначити, що соціальна політика повинна базуватися саме на створенні рівних можливостей і розвитку дозвілля для дітей з особливими потребами. Дозвілля для дітей з особливими потребами організовується на базі санаторно-курортного закладу, спеціальних навчальних закладів, спортивних закладів, однак не всі діти можуть залучатися до соціально-культурних програм. Оскільки існують критерії й умови зарахування дітей у спеціальні навчальні заклади, то як результат не всі діти підлягають зарахуванню, не кожна дитина з особливими потребами може перебувати і в санаторно-курортних закладах, оскільки потребує постійного догляду, пов'язаного з фізичними, інтелектуальними та поведінковими особливостями; архітектурна доступність у спортивних закладах для дітей з особливими потребами, доступність, уміння спеціалістів працювати з такими дітьми створюють перепони в участі дітей з особливими потребами в соціально-культурних програмах. Відчуженість, недоступність негативно впливають на соціалізацію дитини, спілкування сім'ї та веде до соціальної самотності. Проблема соціальної самотності посилює почуття со-

ціальної незахищеності та знехтування. Відбувається значне звуження контактів і кола спілкування, порушення стійких соціальних зв'язків; виникає проблема культурної відчуженості.

Соціалізація – це залучення особистості до соціальних ролей, функцій, норм, культурних цінностей, формування у неї відповідних здібностей, знань, умінь, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій тощо. Іншими словами, всіх тих якостей, які необхідні для включення в систему суспільного життя, для активної, творчої соціальної діяльності у суспільстві [4, с. 17]. Важливий принцип, який повинен враховуватися, – це визнання пріоритету творчої сторони в людині. Психотерапевт А. Маслоу (A. Maslow) розглядав творчість як найбільш універсальну характеристику людей, яка присутня в усіх від народження. Ця якість проявляється в усіх формах самовираження і не вимагає спеціальних талентів [5].

Більшість дітей з особливими потребами перебувають на реабілітаційних програмах у центрах реабілітації, навчально-реабілітаційних центрах державного та недержавного підпорядкування, благодійних установах, де отримують корекційні послуги фахівців різних спеціальностей. Проте необхідною складовою реабілітаційного процесу є залучення дітей з особливими потребами до культурних цінностей і художньо-естетичної діяльності. Не менш важливим стає організація дозвілля та відпочинку для таких дітей, яка тісно пов'язана зі створенням сприятливих умов для соціально-культурного розвитку дитини.

Одним із визначень соціальної реабілітації є «...відновлення суспільних зв'язків, соціальних функцій» [2, с. 439]. Основна мета соціальної реабілітації – створити найсприятливіші умови для соціального та культурного розвитку дитини і допомогти їй стати максимально незалежною у повсякденному житті.

Поняття «незалежне життя» у концептуальному значенні має на увазі два взаємозалежні моменти. У соціальному значенні незалежне життя – це право людини бути невід'ємною частиною життя суспільства і брати активну участь у соціальних, політичних і економічних процесах. У філософському розумінні незалежне життя – це спосіб мислення, психологічна орієнтація особистості, які залежать від її взаємин з іншими особистостями, її фізичних можливостей і навколишнього середовища. Філософія незалежного життя орієнтує людину з інвалідністю на те, що вона ставить перед собою такі ж завдання, як і будь-який інший член суспільства. Щоб дитина могла розвиватися, отримувати необхідні їй послуги, створюються спеціальні центри. Центри соціально-культурного розвитку дітей з особливими потребами – це комплексна

інноваційна модель системи соціальних та освітянських служб, які в сучасних умовах із недоступним архітектурним середовищем і консервативним поглядом стосовно людей з особливими потребами створюють умови рівних можливостей для дітей з інвалідністю.

У дитячому віці найбільше значення для набуття незалежності є саме соціально-культурна адаптація дітей з інвалідністю, важливою складовою якої є соціально-культурна діяльність. Ця діяльність допомагає дитині з особливими потребами встановлювати соціальні зв'язки, виявляти і розвивати творчі здібності, задовольняти естетичні інтереси, самостверджуватися у складній життєвій ситуації. Соціально-культурна діяльність допомагає дітям досягти і підтримувати оптимальний ступінь участі в соціальних взаємодіях, необхідний рівень культурної компетентності та задоволення культурно-дозвіллевих потреб, що покликане створити умови для позитивних змін у способі життя за рахунок розширення рамок їх незалежності.

Сутність дозвіллевої діяльності для дітей з особливими потребами полягає у створенні таких умов, за яких дитина відчуватиме себе не об'єктом, а суб'єктом діяльності. Завдання дозвіллевої діяльності: відновлення можливостей індивіда здійснювати дозвіллеву та рекреаційну діяльність відповідно до своїх інтересів та уподобань; підтримка життєвої та соціально-культурної активності людини; створення сприятливого психоемоційного середовища засобами спілкування, культури дозвілля; набуття навичок пристосовуватися до нових умов життя.

Тому основними завданнями дозвіллевої реабілітації даної категорії дітей у соціально-культурних центрах є:

- стимулювання до соціально-культурної творчості, розробка відповідних програм для залучення до соціально-культурного життя;
- орієнтація дозвіллевих програм на соціалізацію, а не лише на розваги;
- формування відповідних соціально-культурних інститутів для дозвіллевого обслуговування [3].

Однак нові потреби особистості у соціально-культурному становленні вступають у суперечність із традиційними підходами, що вкорінилися в суспільній свідомості, неадекватними, застарілими настанови, що виявляються у так званому «культурному обслуговуванні інвалідів». Прикладом реалізації нових підходів у дозвіллевій реабілітації дітей з особливими потребами може служити м. Львів, у якому на базі Навчально-реабілітаційного центру Святого Миколая та Львівської спеціальної школи I-III ст. Марії Покрови за ініціативи громадських організацій «Розправлені крила», «Даун-синдром «Про-

мінчик», «Право на вибір», «Варта сімсот» та за сприянням Львівської обласної ради розпочато науково-педагогічний експеримент. Мета діяльності освітньо-соціально-культурного центру – забезпечити всебічний розвиток особистості та дозвілєву реабілітацію дітей шкільного віку з особливими потребами в умовах центру. Відповідно до поставленої мети розроблено програми з дозвілєвої реабілітації: театр тіней, творчі студії із використаннями методів арт-терапії, працетерапія, заняттєва терапія, проведення занять із сенсорної інтеграції для покращення сенсорних відчуттів, необхідних для повсякденного життя, студії з освоєння елементарних професійних навичок, таких як швейна справа, кулінарія, побутова діяльність. Центр на сьогоднішній день не має аналогів в Україні, є абсолютно інноваційним освітнім проектом. Сподіваємося на його ефективні результати і, своєю чергою, докладатимемо максимум зусиль для цього.

Підсумовуючи, зазначимо, що провідним компонентом соціальної роботи з дітьми з особливими потребами є формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей і потреб кожної дитини; побудова взаємозв'язків дитини з мікро- і макросередовищем, розвиток її збережених психофізичних можливостей здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності, організації оздоровлення через соціально-культурні центри для дітей з особливими потребами.

Посилання:

1. *Балахтар, В. В.* Роль педагогічно організованого дозвілля дітей та підлітків у формуванні і розвитку особистості / *В. В. Балахтар*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Nsod/2011_1/bal.pdf
2. Все про соціальну роботу : [навчально-енциклопедичний словник-довідник] / За науковою ред. д. с. н., проф. *В. Пічі*. — Вид. 3-тє, виправлене, перероблене та доповнене. — Львів : «Новий Світ — 2000», 2014. — 618 с.
3. *Петрова, В. І.* Дозвілля в зарубіжних країнах : навчальний посібник / *В. І. Петрова*. — К. : Кондор, 2005 — – 408 с.
4. *Столяров, В. И.* Спартианская социально-педагогическая технология оздоровления, рекреации и целостного развития личности : пособие для специалистов учреждений социальной защиты населения и организаторов досуга детей и молодежи / Ред. : *Е. В. Стопникова*. — Москва : АНО «Центр развития спартианской культуры», 2006. — 248 с.
5. *Maslow, A. H.* Motivation and personality (3rd ed.) / *A. H. Maslow*. — N.Y. : Harper and Row, 1987. — 291 p.

References (transliterated and translated):

1. *Balakhtar, V. V.* Rol pedahohichnoho orhanizovanoho dozvillia ditei ta pidlitkiv u formuvanni i rozvytku osobystosti (Role of pedagogically-organized recreation for children and

- adolescents in their personalities' formation and development). [Electronic resource]. Available at : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nsod/2011_1/bal.pdf
2. Vse pro sotsialnu robotu : [Navchalno-entseклоpednyy slovnyk-dovidnyk] (Everything about social work : Teaching and encyclopedic reference dictionary) / Ed. by *V. Pich*. Lviv, 2014, 618 p.
  3. *Petrova, V. I.* Dozvillia v zarubizhnykh krainakh. Navchalnyi posibnyk (Leisure in foreign countries : Tutorial). Kyiv, 2005, 408 p.
  4. *Stoliarov, V. I.* Spartianskaya sotsial'no-pedagogicheskaya tekhnologiya ozdorovleniya, rekreatsii i tselostnogo razvitiya lichnosti : Posobie dlia spetsialistov uchrezhdeniy sotsialnoy zashchity naseleniya i organizatorov dosuga detey i molodezhi (Spartan social and pedagogical technology of rehabilitation, recreation and personality's holistic development : A Guide for the professionals in institutions of social protection of the population and the organizers of leisure activities for children and youth). / Ed. by *E. V. Stopnikova*. Moscow, 2006, 248 p.
  5. *Maslow, A. H.* Motivation and personality (3rd ed.). N.Y.: Harper and Row, 1987, 291 p.

Стаття надійшла до редакції 10.06.16

Т. Фаласеніді

Соціально-культурні центри для дітей з особливими потребами

Стаття присвячена розкриттю розвитку інтеграції дітей з особливими потребами в Україні. Особлива увага приділяється питанням теоретико-методичного забезпечення інтеграції дітей у суспільство України за допомогою соціально-культурних центрів розвитку. Визначено такі поняття, як соціальна реабілітація, дозвіллева реабілітація, соціалізація дитини, соціально-культурна діяльність. Проаналізовано заклади в Україні, де дитина з особливими потребами може залучатися до дозвіллевої реабілітації та соціально-культурних програм. Визначено основні завдання дозвіллевої реабілітації та виявлена необхідність створення установ позашкільної освіти для дітей з особливими потребами. Автор визначає провідні компоненти соціальної роботи з дітьми з особливими потребами: формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей і потреб кожної дитини; побудова взаємозв'язків дитини з мікро- і макросередовищем, розвиток її збережених психофізичних можливостей здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності, організації оздоровлення через соціально-культурні центри для дітей з особливими потребами.

Ключові слова: інтеграція, діти з особливими потребами, соціально-культурний розвиток.

T. Falasenidi

Social and Cultural Centers for Children with Special Needs

The article deals with the problem of the integration of children with special needs in Ukraine. Particular attention is paid to the theoretical and methodological support of inclusion of children in Ukrainian society through social and cultural development centers. The concepts such as social rehabilitation, recreational rehabilitation, and socialization of a child, social and cultural activities are defined. The activity of the institutions in Ukraine where a child with special needs may be involved in recreational rehabilitation and social and cultural programs are analyzed. The main tasks of rehabilitation and recreation activity are determined; the need to create institutions for children with special needs is revealed. The author defines the key components of social work with children with special needs: the formation of identity and socialization considering the potential and needs of each child; building a relationship of a child with micro- and macro-environment; the development of child's stored mental and physical capabilities is made by expanding the sphere of communication, recreation, creative and game activity, the organization of leisure through the social and cultural centers for children with special needs.

Key words: integration, children with special needs, social and cultural development.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент Л. Є. Клос